

Dr. sc. Erna Banić-Pajnić

Kratko izvješće o radu na projektu „Croatian philosophy and science in the european context between 12th and 20th century“ (od 2014-2018)

Moja planirana tema u okviru projekta bila je „Značajke recepcije Platonove filozofije u djelima hrvatskih filozofa od 12. do 16. stoljeća“. Prvi autor kojega sam obrađivala u okviru rada na temi bio je i prvi dosad istraženi hrvatski filozof Herman Dalmatin. Premda bi se moglo činiti da je o njegovoj filozofiji, s obzirom na to da je dosad o njemu dosta pisano, gotovo sve rečeno, istraživanje je pokazalo da još uvijek ima jako puno otvorenih pitanja u vezi s njegovim djelom. U dosadašnjim tekstovima o Hermanu uglavnom je bila naglašavana uloga Hermana u okviru povijesti aristotelizma, isticano je najčešće kako je Herman među prvima uveo Aristotelovu prirodnu filozofiju na Zapad. Premda je svagda u analizama njegova djela spominjana i uloga platonizma kao značajnog segmenta njegova mišljenja, to nikad nije bilo detaljnije proanalizirano, točnije nisu bile precizno istražene značajke tog platonizma. Kako je moja tema bila platonizam u navedenom razdoblju, ja sam u istraživanju njegova djela naglasak stavila na taj aspekt njegova djela.

Prvo istraživanje bilo je usmjereno na to da se pokaže koji su to elementi Hermanova tumačenja svijeta koji se mogu identificirati kao platonički. Pritom je prorađeno prije svega *pitanje izvora* Hermanova platonizma. Pri istraživanju tih izvora naročito je upozoreno na 1) značenje predstavnika škole u **Chartresu**, napose Hermanova učitelja Thierryja od Chartresa i njegova bavljenja Platonovim *Timejem* za Hermana, ali je ujedno istaknuto kako još uvijek nisu dostatno istražene Hermanove veze ne samo s pojedinim predstavnicima škole u Chartresu.

2) Drugi izvor Hermanova platonizma su arapski filozofi koji su znatno utjecali na Hermana i to jednom specifičnom interpretacijom Platonove filozofije. Analiza značajki arapske recepcije Platonove, Aristotelove i novoplatoničke filozofije pokazala je da je okosnica te recepcije jedna novoplatonička interpretacija i Platona i Aristotela s primjesama stoičkog nauka. To je pokazano na primjeru teksta *Theologia Aristotelis*.

Rezultat toga istraživanja bio je tekst „Platonizam u djelu Hermana Dalmatina *De essentiis*“ objavljen u časopisu *Filozofska istraživanja*. To istraživanje trebalo je doprinijeti promjeni dosadašnjeg sagledavanja i tumačenja Hermana kao uglavnom onog filozofa koji je među prvima na Zapadu počeo promovirati Aristotelovu prirodnu filozofiju te naglasiti važnost

platonizma kao ključne komponente njegove filozofije i onog smjera filozofiranja koji je u prvoj polovici 12. stoljeća znatno doprinio porastu interesa za prirodnu filozofiju poglavito zahvaljujući tumačenjima Platonova *Timeja*.

To me je istraživanje zatim vodilo do onog autora čiji je prijevod zajedno s komentarom bio pretpostavka platoničkog utjecaja na Hermana, tj. do Kalcidija čiji je djelomični prijevod Platonova *Timeja* nastao koncem 4. stoljeća, a koji je sve do sredine 15. stoljeća na Zapadu bio jedini poznati Platonov tekst (osim dvaju Aristipovih prijevoda *Fedona* i *Menona*, koji nisu imali gotovu nikakvu recepciju). Valja napomenuti da dosad Hermanovo djelo nije bilo istraživano pod vidom Kalcidijeva utjecaja na nj, premda je Kalcidijev prijevod s komentarom *Timeja* pretpostavka Hermanova tumačenja svijeta. U dva teksta obrađene su *sličnosti i razlike* Kalcidijeva i Hermanova 'čitanja' Platonova *Timeja* i to u vezi s nekim specifičnim momentima Platonove filozofije – pitanjem materije i pitanjem tumačenja neba i nižih božanstava iz *Timeja*.

Istraživanje u vezi s problemom materije je pokazalo kako Herman uglavnom preuzima osnovne postavke Kalcidijeve koncepcije materije u kojoj se elementi Platonova nauka o *hora* iz *Timeja* isprepliću s Aristotelovim stavovima o *prima materia* kao *potentia* te nekim stoičkim interpretacijama Platonovog pojma *hora*. Ključan je pritom stav o materiji kao *netjelesnom tijelu*, koji se u interpretaciji Platonova *Timeja* javlja naročito u srednjem platonizmu, a kasnije ćemo ga naći i u renesansnog novoplatoničara Petrića.

Na razlike u tumačenju Platonove filozofije u Kalcidija i Hermana upozoreno je u tekstu „Srednjovjekovno tumačenje *Timeja*: Kalcidije i Herman Dalmatin o nebu i nebeskim duhovima“. Pokazalo je isto tako da se ključna razlika u stavovima dvojice filozofa sastoji u tome što Kalcidije niža zvjezdana božanstva izjednačuje s anđelima u hebrejskoj tradiciji, dok Herman, s obzirom na to da djeluje u 12. stoljeću u kojemu je već jasno definiran kršćanski nauk o poganskim božanstvima kao demonima, pokušava ovaj pomiriti s novoplatonički fiksiranom hijerarhijom duhovnih bića, pa ta božanstva označuje kao duhove tj. spiritus. Ukazano je na to da su poticaj za to astrološko tumačenje pojava platoničari 12. stoljeća, osim u djelima arapskih autora, mogli dobiti i u nekim ranosrednjovjekovnim interpretacijama Platonove filozofije poput one Kalcidijeve, koji neke dijelove *Timeja* tumači u astrološkom smislu. Osim što je potvrđeno još jednom Hermanovo oslanjanje na Kalcidijevu interpretaciju Platona s posebnim obzirom na koncepciju neba i nižih božanstava, ovim je tekstom upozoreno na to da se u dva momenta Hermanova filozofija znatno razlikuje od Kalcidijeve a to su astrologija i hermetizam. Premda su i u Kalcidija pronađeni elementi astrologije, s

obzirom na njegovo oslanjanje na *Epinomis*, ipak u Hermana astrologija ima znatno važniju ulogu, što je rezultat utjecaja arapskih filozofa na njega.

Osim što je potvrđeno još jednom Hermanovo oslanjanje na Kalcidijevu interpretaciju Platona s posebnim obzirom na koncepciju neba i nižih božanstava, ovim je tekstom upozoreno na to da se u dva momenta Hermanova filozofija znatno razlikuje od Kalcidijeve, a to su astrologija i hermetizam.

Rezultat tih istraživanja su tekstovi „Na Platonovu tragu: Kalcidije i Herman Dalmatin o problemu materije“ i „Srednjovjekovno tumačenje *Timeja*: Kalcidije i Herman Dalmatin o nebu i nebeskim duhovima“ objavljeni u časopisu „Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine“.

Analiza djela *De essentiis* u okviru istraživanja „Hermanova platonizma“ pokazala je neke specifičnosti Hermanove recepcije Platonove filozofije. To je prije svega njegova recepcija hermetičke tradicije koju Herman preuzima što s latinskih, što s arapskih izvora. Njegov je glavni izvor Abu Mashar i njegova *Knjiga tisuća*, svojevrsna hermetička povijest astrologije koju Herman spominje u *De essentiis*. No on istovremeno poznaje i latinsku liniju recepcije hermetičkih spisa i to poglavito spis *Asclepius*. U tom istraživanju naročito se značajnim, za uobličenje Hermanova tumačenja svijeta, pokazalo jedno djelo vrlo popularno u tom razdoblju, hermetički *Liber de secretis naturae*, koji sadrži i tekst čuvene *Tabula smaragdina*. Pitanje hermetizma u Hermana obrađeno u tekstu „Elementi hermetičkog u (novo)platonizmu Hermana Dalmatina“ objavljenom u časopisu „Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine“.

Upravo u vezi s tom tradicijom pokazala se onda i veza između dvojice, uz Ruđera Boškovića najznačajnijih hrvatskih filozofa, Hermana i Petrića. To me je navelo na to da u istraživanju nastavim pratiti one elemente u okviru platoničke tradicije u kojima se spomenuti kontinuitet očituje, pa je u narednoj fazi učinjena poredbena analiza ključnih stavova filozofije Hermana Dalmatina i Frane Petrić, naravno u vezi s onim segmentima njihova filozofiranja koji su se uopće mogli dovesti u svezu.

Rezultat toga istraživanja je uvid prema kojem se Petrić u mnogim stavovima vraća upravo na novoplatonizam što ga nalazimo u Hermana, a očituje se prije svega u stavu o jedinstvenosti svjetske tvorevine u kojoj nema bitne razlike između supra i sublunarne regije svijeta, koja se temelji u jedinstvenoj svjetskoj tvari, koju po Hermanu čini tijesto sjemena, a po Petriću fluid. Ta je pratvar u obojice filozofa određena kao *netjelesno tijelo, corpus incorporeum* u Hermana, *corpus incorporeum et noncorpus corporeum* u Petrića. U tekstu „Značajke platonizma u Hermana Dalmatina i Frane Petrića s posebnim obzirom na recepciju *Timeja*“

pokazano je u koliko se mnogo točaka stavovi Hermana i Petrića podudaraju, uglavnom prateći Platonovo mišljenje iznijeto u *Timeju*, no konstatirane su i mnoge razlike u recepciji Platonove misli. Pokazano je pritom da su uglavnom izvori na koje se oslanjaju u recepciji različiti.

Rezultat tog istraživanja je rad pripremljen za zbornik „Hrvatska filozofija i znanost: jučer, danas, sutra“.

U okviru razrade teme platonizma u djelima hrvatskih renesansnih filozofa obradila sam Petrićevo tumačenje materije na temelju analize djela *Peripatetičke rasprave* i *Nova sveopća filozofija*. U *Peripatetičkim raspravama* bavi se Petrić tim pitanjem podvrgavajući kritici Aristotelove stavove o materiji. U *Nova sveopća filozofija* pak izlaže svoje originalne stavove o svjetskoj materiji kao fluidu, jednom od četiriju počela (*elementa*) svijeta, koje se proteže od središta svijeta u beskonačno, zgušnjavajući se i razrjeđujući se.

U izlaganju se propituje veza između Petrićevih pristupa i tumačenja problema materije u tim dvama djelima, nastalima u različitim fazama njegova filozofiranja, pisanima s različitim polazišta i različitim intencija.

Rezultat toga istraživanja bilo je izlaganje održano na Cresu u okviru znanstvenog skupa „Dani Frane Petrića“ 2017. godine.

Obradena je jedna specifična tema Hermanove filozofije, njegovo poimanje čovjeka u kojem ključnu ulogu igra nauk o korespondenciji mikro i makrokozmosa. Istraživanje toga segmenta Hermanova djela pokazuje kako se zapravo dihotomički prikaz cjeline svijeta odražava i u njegovu poimanju čovjeka. Čovjek je prema Hermanu tako smrtno, propadljivo i besmrtno nepropadljivo biće. Smrtni dio sastavljen je od istih tvari kao i svijet, pri čemu u izgradnji dijelova tijela ključnu ulogu igraju planetarni utjecaji, koji su uopće uzrokom događanja u tvarnom svijetu. Te utjecaje Herman tumači astrološki. Dio božanske naravi, dušu, podaruje Bog čovjeku neposredno. U čovjeku se kao i u svijetu, nahode trpna ženska i djelatna muška vrlina. Dvije su naravi u čovjeku kao i u velikom svijetu povezane harmoničnim svezama. Iz izloženog je vidljivo kako svojim poimanjem čovjeka Herman zastupa i u platoničkoj tradiciji konstantno prisutan nauk o korespondenciji mikro i makrokozmosa. Dijelovi ljudskog tijela analogni su dijelovima svijeta. Pritom je pokazano kako se u preuzimanju te koncepcije Herman oslanja, s jedne strane na *Timeja*, a s druge na arapsku tradiciju. Pritom je pokazano kako se i u razradi te koncepcije Herman oslanja, s jedne strane na *Timeja*, a s druge na arapsku tradiciju. To je izloženo u tekstu „Koncepcija čovjeka u Hermana Dalmatina“, što je

naslov izlaganja održanog na znanstvenom skupu „Dani Frane Petrića“ na Cresu 2016. godine.

Istraživanje je nastavljeno ispitivanjem o tome kako se Hermanova koncepcija čovjeka uklapa u jedan širi kontekst – naime u povijest nauka o korespondenciji mikro i makrokozmosa, pri čemu se osim Hermana istražuju i ostali hrvatski filozofi koji usvajaju istu koncepciju čovjeka, poput Federika Grisogona, Pavla Skalića, Nikole Gučetića i Mihe Monaldija s posebnim obzirom na pitanje koncepcije čovjeka u Frane Petrića, koji u svojoj objavljenoj *Novoj sveopćoj filozofiji* ne tematizira izričito pitanje čovjeka, ali je zato prema izvješćima onih koji su prorađivali njegove rukopise točnije koncepte nekih drugih verzija *Nove sveopće* koje nisu objavljene, imao nakanu upravo tom temom završiti *Novu sveopću filozofiju*. To je istraživanje u tijeku.

Osim ovih tekstova koji su nastali kao rezultat istraživanja provedenih u okviru projekta, na projektu sam izvršila i sljedeće:

- bila sam voditeljica projekta od 1.6. 2014. do 1.1. 2018. kad sam umirovljena;
- održala sam u vezi s temom projekta jedan kolokvij na Institutu za filozofiju, tri izlaganja na znanstvenim skupovima „Dani Frane Petrića“ na Cresu, tri izlaganja na znanstvenim skupovima „Hrvatska filozofija i znanost: jučer, danas, sutra“, jedno izlaganje na znanstvenom skupu Instituta „Filozofkinje u Hrvatskoj“ (izlaganje *Hrvatska recepcija Simone de Beauvoir*);
- organizirala sam i sudjelovala u predstavljanju projekta 2014. godine na Institutu za filozofiju;
- o samom projektu govorila sam u emisijama HTV-a („Društvena mreža“, tri puta), na Hrvatskom radiju u nekoliko navrata, na javnoj tribini u Gradskoj knjižnici u Zagrebu te sam održala šest promocija knjiga, dio kojih je izrađen u okviru rada na projektu.

Erna Banić-Pajnić